
CUVÂNT-ÎNAINTE

Ediția a doua a volumului este rezultatul ultimilor patru ani, în cursul cărora Regulamentul nr. 650/2012 a început să fie aplicat în practica notarială și judiciară. De aceea, textul a fost actualizat cu jurisprudența română la zi (1 iulie 2020), precum și cu regulile notariale interne apărute între timp. În genere, constatăm că instanțele naționale au făcut o aplicare corectă a Regulamentului, existând și unele soluții jurisprudențiale excepțional de bine argumentate, care dovedesc o înțelegere profundă a mecanismelor funcționării lui. Un domeniu unde acest lucru nu este valabil este aplicarea în timp a Regulamentului, care a dat naștere unui număr semnificativ de hotărâri greșite, fie pe fond, fie numai în argumentare, unele dintre ele fiind din fericire corectate în căile de atac. Toate acestea sunt prezentate alături de comentarii pentru elucidarea problemelor ridicate. De asemenea, volumul cuprinde regulile deduse din primele hotărâri ale CJUE în materie.

Mulțumind Editurii Universul Juridic pentru continua colaborare, nădăjduim că acest volum va contribui la biblioteca juridică a practicienilor și a instanțelor, ca instrument de referință în soluționarea problemelor succesoriale internaționale.

București, 17 septembrie 2020

Introducere

Acest volum apare ca rezultat al celor peste cinci ani dedicați, într-o formă sau alta, planificării succesorele. Am fost și rămân interesat, încă din 2010 când am aflat prima oară despre proiectul Regulamentului 650/2012, de unificarea legislației și practicii succesorele din statele europene și din întreaga lume. Cum unificarea este un ideal, realitatea a produs un Regulament european care constituie un compromis între aceasta și continuitatea legislațiilor naționale în domeniul succesiunilor, legislații încărcate de simbolism civic, spirit social și de istorie.

Într-o Europă din ce în ce mai unită, într-o lume interconectată, oamenii nu mai sunt ficși. Ei călătoresc, își caută un viitor mai bun pentru sine și pentru familiile lor, și iau astfel contact cu alte state și, automat, cu sisteme de drept. Familiile internaționale, care nu sunt nici pe departe un fenomen nou, constituie o clasă socială pan-europeană prin care idealul păcii și înfrățirii popoarelor europene capătă viață. Aceste familii și oamenii care le compun sunt exponenții conceptelor juridice de bi- și pluripatridie și creuzetul în care autonomia individuală în dreptul internațional privat își poate găsi deplina aplicare.

Regulamentul 650/2012, pe numele său întreg Regulamentul (UE) nr. 650/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 4 iulie 2012 privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor (în continuare, Regulamentul), este completat de Regulamentul de punere în aplicare (UE) nr. 1329/2014 al Comisiei din 9 decembrie 2014 de stabilire a formularelor menționate în Regulamentul (UE) nr. 650/2012 [...] (în continuare Regulamentul de aplicare).

Lung de 28 de pagini, cu 83 de paragrafe de Preambul și 84 de articole, Regulamentul este o operă vastă de codificare a normelor de drept internațional privat și de procedură civilă internațională privind succesiunile.

Deși Regulamentul a fost propus de Comisie ca o măsură care să simplifice viața particularilor și să-i ajute să-și planifice eficient și previzibil succesiunile, complexitatea problemelor pe care trebuie să le

trateze au făcut ca el să fie un instrument foarte complex și destul de stufos. De asemenea, există și alte aspecte care fac aplicarea lui o chestiune de artă juridică. Pe de o parte, Regulamentul face parte dintr-o rețea crescândă de norme europene (majoritatea Regulemente, dar și câteva Directive, cum ar fi cea privind ajutorul public judiciar) din domeniul dreptului privat, procesului civil internațional și cooperării judiciare în materie civilă. Din cauză că această ramură a dreptului european este încă în stadiu incipient, interacțiunea dintre aceste instrumente nu este întotdeauna foarte clară și apreciez că, pe termen mediu, vom vedea din ce în ce mai multe întrebări preliminare legate de intersectarea acestor norme europene. Mai mult, unele Regulemente precum cel de față, fac apel la convenții internaționale pre-existente, care însă nu întotdeauna se completează perfect cu celelalte prevederi ale normelor europene. Nu toate statele membre participă la aplicarea Regulementelor în materia dreptului privat, cum nu toate statele sunt părți la convențiile multilaterale invocate în Regulemente, ceea ce creează un fel de „pânză de păianjen” a combinațiilor și permutărilor normelor aplicabile în diferite materii. În fine, naționalismul, uneori excesiv, al statelor membre, a exclus din câmpul de aplicare al Regulamentului unele domenii, cum ar fi fiscalitatea succesorală, ceea ce a lăsat la latitudinea legii naționale aspecte esențiale care țin de realizarea drepturilor succesoriale.

Această complexitate profundă face imperios necesară conștientizarea, de către cetățean, a utilității instituției **avocatului de familie**, adică acel profesionist al dreptului care, în mod constant, în deplină confidențialitate, și pornind numai de la interesul pe termen lung al clientului, să consilieze fiecare familie și pe fiecare particular despre cum să-și organizeze mai bine situația juridică. De la naștere, la cetățenia copiilor, la căsătorie, asigurări sociale, dreptul muncii, sănătate, călătorii, comunicații, dreptul proprietății intelectuale, dreptul afacerilor, până la succesiuni, dreptul european are ceva de spus. Efectul său este întotdeauna pozitiv, deoarece pornește de la autonomia părții, de la dreptul ei de a beneficia de un spațiu al libertății, siguranței și justiției. Dar, dacă nu este înțeles, particularii nu îl pot aplica, iar ignoranța naște dificultăți, nesiguranță, tristețe. Avocatul de familie poate fi nu numai un consilier și confident, ci și un educator al cetățeanului despre drepturile și libertățile lui, despre oportunitățile pe care le poate folosi cu ajutorul dreptului.

Regulamentul de față, ca și toate celelalte instrumente europene, lasă părților o mare libertate, plecând de la premisa că numai persoanele implicate într-o problemă juridică știu cel mai bine ce drept ar

trebuie să se aplice acesteia și cum să-și organizeze raporturile juridice. Ideea este ca, alegând de la început anumite reguli clare și predefinite, să se elimine posibilitatea litigiilor mai târziu. Această tehnică ne duce cu gândul la importanța **dreptului preventiv**, la activitatea **notarilor**, adică a acelor profesioniști care pot transforma dorințele și înțelegerile părților în instrumente cu valoare autentică. În calitate de avocat, cred că nu există o incompatibilitate dintre cele două profesii. Din contră, ele sunt perfect compatibile. Avocatul este dedicat clientului său, îl sfătuiește și îl ajută în negociere sau în luarea unor decizii pornind numai de la interesul clientului. Notarul este un profesionist neutru. El comunică celor ce vin în fața lui drepturile și obligațiile lor, și efectele pe care decizia lor le poate avea ulterior. El se asigură că înțelegerile sau deciziile luate sunt legale, îmbrăcate într-o formă juridică valabilă, și înregistrează consimțământul acestora. Prin aceasta, el contribuie la pacea socială și la evitarea conflictelor ulterioare.

Apreciez că regulamentul este unul revoluționar, mai întâi prin complexitatea sa și apoi prin normele pe care el le impune. Dintre toate, **principiul universalității competenței și legii aplicabile** este cel mai important. Dacă universalitatea legii aplicabile succesiunii nu este nouă sistemului român de drept, fiind introdusă prin **Noul Cod Civil**, cea a competenței este revoluționară, deoarece Codul de Procedură Civilă păstrase competența statului unde se aflau bunurile imobile.

Nu se poate sublinia îndeajuns faptul că în prezent, în materie succesorală **instanțele statului membru competent vor dezbate succesiunea și privitor la imobilele din alt stat membru, aplicând *lex succesionis***! Este o schimbare majoră de paradigmă, care dă loc unor rezultate foarte interesante pentru juriști.

Mai revoluționară însă este gândirea din spatele acestei schimbări de paradigmă: **concurența legislațiilor succesoriale naționale**. Prin aceasta înțelegem că, dacă până acum fiecare legislație succesorală națională era o „grădină zidită” din care omul putea ieși greu, și cu multe sacrificii și incompatibilități juridice, în prezent orice persoană aflată într-o situație în care există mai multe *legi concurente* va putea, rațional și premeditat, *acționând strict în interesul propriu*, să le pună efectiv în concurență și **să o aleagă pe aceea care îi satisface mai bine propriile interese, idealuri și dorințe**. Exemplul cel mai evident este cel privind **rezerva succesorală**. Persoana care are reședința obișnuită ori cetățenia unui stat fără rezervă succesorală și a altui stat cu rezervă succesorală va putea opta pentru legea celui fără rezervă

succesorală, urmărind astfel să-și realizeze dorința de a oferi întreaga sa avere unui terț pe care îl apreciază.

Ca și în alte materii, dreptul european ridică libertatea de alegere, libertatea individuală, la rang de principiu și pune în concurență statele pentru a garanta cea mai mare flexibilitate în domeniul privat.

Printre alte aspecte revoluționare atrag atenția asupra unor chestiuni procedurale, cum ar fi posibilitatea exercitării de la distanță a opțiunii succesorale. Pe scurt, aceasta presupune că persoana având reședință obișnuită în statul membru A, în care opțiunea succesorală se poate exercita în fața unei instituții abilitate (instanță, notar), poate să-și exercite acolo opțiunea succesorală cu privire la succesiunea unui defunct cu ultima reședință obișnuită în statul membru B, evitând astfel o deplasare costisitoare, **dacă** are grijă să respecte termenele și condițiile, și să comunice corect această opțiune către autoritatea competentă din statul membru B¹.

Structura Regulamentului este următoarea:

Capitolul I este dedicat definițiilor și domeniului de aplicare (art. 1-3), care este foarte strict delimitat, fiind excluse atât chestiuni reglementate de alte norme europene (cum ar fi obligațiile de întreținere), cât și probleme lăsate în competența legiuitorului național (cum ar fi statutul persoanelor fizice și relațiile de familie și cele comparabile).

Capitolul II este dedicat competenței internaționale (art. 4-19) în materia succesiunilor. Regulamentul abordează binomul competență-lege aplicabilă ca fiind interdependent, stabilind în principal o competență generală a instanțelor statului membru în care defunctul își avea **reședința obișnuită** la momentul decesului, și un set de competențe subsidiare, dintre care o variantă presupune trimiterea cauzei către instanțele statului pentru a cărui lege a optat defunctul ca *lex successionis*. Se remarcă dorința legiuitorului de a asigura, pe cât posibil, **coerența dintre instanța competentă și legea aplicabilă**. Această competență funcționează **și în raport cu statele terțe**. Prin Regulament, Uniunea Europeană oferă competență instanțelor sale și atunci când defunctul nu avea la data decesului reședința obișnuită într-un stat membru, dar ori avea cetățenia statului membru respectiv, ori avusese reședința obișnuită într-un stat membru cu mai puțin de

¹ I.-L. Vlad, „Regulamentul 650/2012: Revoluția succesiunilor?”, disponibil la <http://www.juridice.ro/395852/regulamentul-6502012-revolutia-succesiunilor.html>, 17 august 2015.

cinci ani înainte, ori există pe teritoriul unui stat membru bunuri din patrimoniul succesoral.

Noțiunea de „stat membru” exclude Regatul Unit, Irlanda și Danemarca. Danemarca și Irlanda sunt însă „state membre” în sensul altor norme de drept al UE la care Regulamentul face trimitere. Regatul Unit nu mai este membru al Uniunii Europene începând cu 1 februarie 2020, însă până la 31 decembrie 2020 se află într-o perioadă de tranziție în care continuă să-i fie aplicabil dreptul european, cu excepțiile de care putea beneficia înainte de 1 februarie. La momentul redactării volumului, nu s-a adoptat un acord final privind încetarea relației cu Uniunea Europeană, în absența acestuia urmând să se aplice prevederile Tratatului de Retrageră¹. Regulamentul mai instituie și norme privind litispendența și conexitatea internaționale, obligând la declinarea competenței către prima instanță sesizată care este și competentă.

Capitolul III este dedicat legii aplicabile (art. 20-38). Legea aplicabilă se poate determina în mod obiectiv sau subiectiv (de către defunct). Este enunțat de la început faptul că legea aplicabilă se aplică **indiferent dacă este sau nu legea unui stat membru**. Se nasc de aici situații complexe. Să presupunem că *de cuius* a decedat având ultima reședință obișnuită în Liban, dar cu mai puțin de cinci ani înainte își mutase reședința obișnuită din România. Potrivit Regulamentului, instanța română va avea competență universală asupra succesiunii, însă, în absența alegerii legii aplicabile, va trebui să aplice legea libaneză (care, după cum se știe, nu este unitară, ci conține sisteme de drept succesoral interpersonal potrivit cu religia defunctului).

Legea aplicabilă **în mod obiectiv** succesiunii în ansamblul său este legea statului în care **defunctul își avea reședința obișnuită în momentul decesului**. Defunctul poate ca, prin testament, **să aleagă legea care să se aplice succesiunii sale în ansamblul său**. El poate alege în acest scop **legea statului a cărui cetățenie o deține în momentul alegerii legii sau la data decesului**. Dacă mai multe cetățenii îndeplinesc aceste condiții, persoana poate alege liber între legile care le corespund, **chiar dacă sunt ale unor state terțe**.

Concret, un cetățean româno-libanez cu reședința obișnuită în Franța poate decide ca succesiunea sa să fie guvernată fie de legea

¹ Acordul privind retragerea Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord din Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice, semnat la 24 ianuarie 2020, între Uniunea Europeană, Euratom și Marea Britanie, JO L 29/31.01.2020, p. 7-187.

română, fie de cea libaneză, iar dacă nu decide astfel, se va aplica legea franceză. Legea aleasă poate fi aplicabilă numai pentru **întreaga succesiune**.

Domeniul de aplicare al legii succesorală este definit clar, alături de condițiile de fond și de formă ale diferitelor acte de dispoziție succesorală. O **excepție parțială** de la universalitatea aplicării *lex successionis* este prevăzută în art. 30 pentru acele norme care impun restricții speciale cu privire la succesiune sau care afectează succesiunea sub anumite aspecte. Sunt date ca exemple anumite bunuri imobile (în expunerile de motive se făcea referire la fermele de familie franceze, care nu pot fi divizate între comoștenitori, fiind obligatorie moștenirea de către o singură persoană), întreprinderi sau alte categorii de bunuri (de exemplu, arme), pentru care statele unde ele se află au stabilit norme speciale succesorală sau general-restrictive. Aceste norme se aplică succesiunii dacă, potrivit legii statului situării lor, ele sunt aplicabile indiferent de legea aplicabilă succesiunii. Aș adăuga la lista de exemple beneficiile ereditare cu aspecte de drept public (titluri imobiliare, dreptul de cetățenie a unei comune politice, calitatea de Protector al unei instituții de învățământ sau Patron al unui lăcaș de cult și altele asemenea).

O normă **discriminatorie** (deși o apreciez ca legală) din Regulament face o diferență între legea statului membru și legea statului terț, în sensul că **permite retrimiteră numai de la legea unui stat terț, dacă este de gradul I, către un stat membru sau către un alt stat terț care o acceptă**. Retrimiteră nu se permite, *per a contrario*, de la legea unui stat membru, de la legea aleasă, indiferent care ar fi aceasta, de la legile care guvernează forma actelor de dispoziție *mortis causa*, precum și de la normele speciale care constituie excepții de la universalitatea legii aplicabile.

Regulamentul păstrează de asemenea **excepția de ordine publică** aplicabilă față de legea oricărui stat (deci inclusiv față de legea unui alt stat membru), circumstanțind-o la nivel european.

Capitolul IV se referă la recunoașterea, forța executorie și executarea hotărârilor în materie succesorală (art. 39-58). Principiul este recunoașterea fără o procedură specială a unei hotărâri dintr-un stat membru în alte state membre. Motivele nerecunoașterii sunt limitative și includ contrarietatea cu ordinea publică, motive procedurale de protecție a pârâtului și contradictorialitatea cu altă hotărâre anterioară. Pentru a fi executorie într-un alt stat membru decât cel de origine, o hotărâre trebuie să fie executorie în statul membru de

origine și să se parcurgă procedura încuviințării executării prezentată în art. 45-58 ale Regulamentului. Instanțele competente pentru aceasta au fost comunicate Comisiei de către statele membre. Un alineat foarte util arată că **reclamantul nu are obligația de a avea o adresă poștală sau un reprezentant autorizat în statul membru de executare** (ceea ce ar trebui să se aplice cu prioritate față de normele naționale care prevăd alegerea obligatorie a unui domiciliu de către reclamant). Dacă reclamantul a beneficiat, integral sau parțial, de asistență juridică sau de o scutire de taxe sau cheltuieli de judecată în statul membru de origine (a hotărârii care se cere a fi executată), el **este îndreptățit să beneficieze de asistența juridică cea mai favorabilă, ori de scutirea de taxe și cheltuieli de judecată cea mai extinsă** prevăzută de legea statului membru de executare.

De asemenea, acțiunea pentru încuviințarea executării **nu poate fi supusă niciunui impozit, prelevare sau taxe proporționale cu valoarea litigiului!**

Capitolul V se referă la actele autentice și tranzacțiile judiciare în materie succesorală (art. 59-61). Principiul este recunoașterea, fără apostilă, a actului autentic succesoral emis într-un alt stat membru. Contestarea unui asemenea act poate avea loc **numai în statul de origine**. Tranzacțiile judiciare sunt asimilate hotărârilor judecătorești în privința efectelor lor executorii.

Capitolul VI se referă la Certificatul European de Moștenitor (CEM) (art. 62-73). Acesta este un element major de noutate adus de Regulament. Ce este CEM? CEM este un act al cărui scop este să dubleze (nu să înlocuiască) certificatul de moștenitor național, în scopul de a face valorificabile, mai ușor, drepturile persoanelor interesate (moștenitori, executori, creditori) în succesiune, în alte state membre.

În mod special, CEM dovedește:

- 1) statutul și/sau drepturile fiecărui moștenitor sau legatar, și cotele-părți din patrimoniul succesoral;
- 2) atribuirea unui bun anume sau a unor bunuri către anumite persoane;
- 3) atribuțiile executorului testamentar sau ale administratorului patrimoniului succesoral.

CEM se emite de către instanța sau altă autoritate competentă desemnată de statul ale cărui instanțe sunt competente să dezbată succesiunea conform Capitolului II al Regulamentului.

CEM produce efecte în fiecare stat membru fără vreo procedură specială. Principalele sale efecte sunt:

1) **prezumția că CEM probează cu exactitate elementele stabilite în temeiul legii aplicabile succesiunii sau în temeiul oricărei alte legi aplicabile elementelor specifice. Se prezumă că persoana menționată în certificat drept moștenitor, legatar, executor testamentar sau administrator are acel statut, este titularul drepturilor stipulate, fără alte restricții decât cele stipulate din certificat;**

2) prezumția de **bună-credință** a persoanei care acționează în baza celor înscrise în CEM;

3) prezumția de **bună-credință** a dobânditorului de la cel înscris în CEM ca având drept de dispoziție;

4) CEM constituie **titlu valabil pentru înscrierea bunurilor succesoriale în registrul corespunzător al unui stat membru.**

Capitolul VII (art. 74-84) cuprinde dispoziții generale și finale, care, între altele, stabilesc eliminarea legalizării pentru documentele eliberate în temeiul Regulamentului, precum și obligațiile statelor membre să comunice Comisiei informațiile necesare aplicării acestuia.

În temeiul Regulamentului, s-a emis și un Regulament de punere în aplicare (UE) nr. 1329/2014 privitor la formularele instituite în temeiul Regulamentului nr. 650/2012. Aceste formulare sunt:

Anexa 1 – Formularul I – Atestat privind o hotărâre judecătorească în materie de succesiuni [art. 64 alin. (3) din Regulamentul 650].

Anexa 2 – Formularul II – Atestat privind un act autentic în materie de succesiuni [art. 59 alin. (1) și art. 60 alin. (2) din Regulamentul 650].

Anexa 3 – Formularul III – Atestat privind o tranzacție judiciară în materie de succesiuni [art. 61 alin. (2) din Regulamentul 650].

Anexa 4 – Formularul IV – Cerere de emiteră a unui certificat european de moștenitor (art. 65 din Regulamentul 650).

Anexa 5 – Formularul V – Certificat european de moștenitor (art. 67 din Regulamentul 650).

CEM, cel mai important dintre documente, are un corp principal și 6 anexe, respectiv (I) informații privind solicitantul/solicitanții care sunt persoane juridice; (II) informații privind reprezentantul/reprezentanții solicitantului/solicitanților; (III) informații privind aspectele patrimoniale ale regimului matrimonial sau alt regim patrimonial echivalent al defunctului; (IV) statutul și drepturile moștenitorului/moștenitorilor;

(V) statutul și drepturile legatarului/legatarilor cu drepturi directe la succesiune; și (VI) puterile de executare a unui testament sau de administrare a patrimoniului succesoral.

Se remarcă suprafața vastă a acestor documente. Motivul cantității mari de informații solicitate în aceste acte este că ele trebuie să fie compatibile cu legislația oricărui stat membru, așa că se cer absolut toate datele care ar putea fi utile în fiecare stat membru. Formularele au secțiuni cu bife (unele necesitând cunoașterea unor coduri ISO și prescurtări internaționale) și secțiuni cu text liber (care necesită prelucrarea formularelor într-un program de procesare text, sau eventual într-o aplicație web specializată)¹.

Regulamentul a fost adoptat în temeiul art. 81 alin. (2) din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, la propunerea Comisiei Europene, cu avizul Comitetului Economic și Social European și hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară, fiind adoptat la Strasbourg la 4 iulie 2012.

Potrivit dreptului Uniunii Europene, Regulamentul este obligatoriu în toate elementele sale și se aplică direct în statele membre în conformitate cu tratatele. Potrivit jurisprudenței Curții de Justiție a Uniunii Europene, Regulamentul se aplică cu prioritate față de legislația națională, în caz de conflict între cele două, judecătorul național fiind obligat să nu aplice norma națională contrară. Acest principiu este consacrat și de Codul Civil și Codul de Procedură Civilă din România.

Structura acestui volum nu corespunde celei a Regulamentului, deoarece am dorit ca volumul să fie unul cât mai practic. Cu toate acestea, el începe cu un capitol dedicat Preambulului și sferei de aplicare ale Regulamentului, deoarece acestea aduc importante explicații ale dezideratelor legiuitorului european și ale conținutului Regulamentului. Mai apoi, am structurat volumul potrivit cu evoluția obișnuită a lucrurilor în timp.

Capitolul I este dedicat, așa cum arătăm, Preambulului, explicat paragraf cu paragraf, alături de unele observații personale, precum și articolului 1, care indică **sfera sa de aplicare**, articol esențial pentru deslușirea limitelor Regulamentului și a legăturilor sale cu alte norme europene și naționale.

¹ I.-L. Vlad, „Regulamentul 650/2012: Revoluția succesiunilor?”, disponibil la <http://www.juridice.ro/395852/regulamentul-6502012-revolutia-succesiunilor.html>, 17 august 2015.